

AÇIK ERİŞİM OLGUSU VE ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Open Access Fact And University Of Ankara

Doğan Atılğan. atilgan@ankara.edu.tr
Ankara Üniversitesi DTCF Öğretim üyesi

Burcu Keten Burcu.bulut@ankara.edu.tr
Ankara Üniversitesi Kütüphanesi Uzmanı

Özet

Küresel bilimsel iletişimin bir parçası olarak araştırmacıların bilgiye çevrimiçi ortamda serbestçe ulaşmasına ve bilgiyi paylaşmasına olanak sağlayan açık erişim hareketi bilim adamlarının kaygı ve yaklaşımlarından yola çıkarak başlamış, kütüphaneciler de bilimsel yayıncılık dünyasındaki sorunlardan olumsuz etkilenecek açık erişimi gerekli bulmuşlardır. Açık erişim basılı kaynaklara erişim sistemindeki aksaklıklara çözüm olmak üzere geliştirilmiştir.

Açık Erişim kavramı, İnternetin kütüphane, bilimsel dernekler ve bilim alanına getirdiği yeni bir kavramdır ve bu konuda uluslararası gelişme olarak 2001 Budapeşte Açık Erişim Girişimi, 2003 Bethesda ve Berlin Bildirgeleri'nden söz edilebilir.

Açık Erişim, hakem değerlendirmesi kanalıyla sağlanan kalite ilkesiyle tümüyle örtüşebilmektedir. Bilimsel yayınlar için yürütülen önemli Açık Erişim girişimlerinin tamamı kalite ilkesine bağlı hareket etmektedirler. Açık Erişim çalışmalarında yalnızca makale yazarları değil, aynı zamanda çoğu dergi editörü ve hakemler de emeklerini karşılıksız olarak ortaya koymaktadır. Açık Erişim yayınları, geleneksel basılı yayınlara göre, çok daha düşük maliyetle üretilebilmelerine karşın, bedava olduğu anlamına gelmez. Burada önemli olan bilimsel yayınların maliyetsiz üretilip üretilmeyecekleri değil, bu maliyetlerin okurlara yansıtılmaması ve erişim sınırlamaları geliştirilmesidir. Sınırsız ve bedava erişimin geliştirilmesi açık erişimin amacına ulaşması açısından önemlidir.

Araştırmacılar ve araştırma kurumlarının yayımladıkları makalelerin ve diğer bilimsel yayınların başkalarının kullanım düzeyini belirleyen etki faktörünü yakalayabilmek açısından bu, rekabetçi bir ortamda çalışmaların sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Bu bilimsel dergiler aynı zamanda etki faktörünü yükseltebilmek için yayınladıkları makaleleri mümkün olduğunca erişilebilir hale getirmek istemektedirler. Bunun en etkin yolu da açık erişim standartlarına uygun kurumsal arşivlerin kurulmasıdır. Bu arşivler, hakem değerlendirmesinden geçmemiş önbaskıları, hakem değerlendirmesinden geçmiş sonbaskıları ya da her ikisini de içerebilirler. Yazarlar, herhangi birinden izin almadan önbaskılarını bu arşivlere koyabilirler.

Türkiye'de, açık erişim ya da kurumsal arşiv kavramı 2005'in başlarında üniversitelerde ortaya çıkmıştır. Bu oluşum ilk olarak üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerindeki yüksek lisans sınıflarında ve bu sınıflardaki uygulamalarda şekillenmiştir. Bu kavram üniversite kütüphaneleri tarafından benimsenmiş ve üniversite kütüphaneleri kurumsal arşiv oluşumunu üstlenmişlerdir. Kurumsal açık arşivlerin genelde üniversitelerimizde oluşturulması araştırma etkinliklerinde verimlilik ve yenilikçiliğin zenginleşmesine önemli bir katkı yapacaktır. Ayrıca üniversite öğretim elemanları tarafından üretilen bilimsel çalışmalara dışarıdan da talepler artacaktır.

Bu bildiriye önce açık erişimin kavramsal içeriği üzerinde durulacak ve Türkiye'de gerçekleştirilen açık erişim faaliyetlerinden

söz edilecektir. İkinci olarak da ülkemizde bu alandaki girişimlere önderlik eden kurumsal arşivlerden biri olan Ankara Üniversitesi Açık Erişim platformunda yer alan erişim kanallarından söz edilecektir

Summary

The open access movement, which enables researchers freely to obtain and share information in electronic form, began as a response to the concerns of researchers, while librarians too, troubled by problems in the world of scholarly publishing, saw open access as a necessity. Open access was developed as a solution to deficiencies in traditional scholarly communications systems.

Open access is a concept introduced by means of the internet to libraries, academic associations and the world of scholarship. The 2001 Budapest Open Access Initiative, the 2003 Bethesda Statement on Open Access Publishing and the Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities are among ongoing initiatives in the field of Open Access.

Open access can be completely integrated with the principle of quality assured by means of scholarly assessment by referees. All of the important open access initiatives in place for scholarly publications are implemented in accordance with this principle of quality. In the field of open access not only the writers of scholarly articles but also most journal editors and referees offer their labor without remuneration. Although open access publications can be produced at a considerably lower cost than traditional printed publications, this does not mean that their production is without cost. The important point here is not whether scholarly publications are produced without cost or not, what is important from the perspective of open access is the use of models which do not pass on

the cost to readers and do not impose limits on access.

The fact that researchers and research organizations are attempting to achieve an impact factor which determines the level of usage of their essays and other publications means that such initiatives are taking place within a competitive environment. These scholarly periodicals at the same time are trying to make the essays that they publish as accessible as possible in order to increase their impact factor. The best means for this is the establishment of institutional repositories operating in accordance with open access standards. These repositories may contain both preprints that have not undergone the scholarly refereeing process and refereed postprints. Open access archives can be maintained by universities, by research centers or within different university departments.

In Turkey, the concepts of open access and institutional repositories developed in universities at the beginning of 2005. This development first began to take shape in the Masters Programs of Departments of Information and Records Management. The concept was adopted by university libraries which took on the responsibility for the development of institutional repository.

The creation of open institutional archives in universities will make an important contribution in enriching the productivity and innovativeness of research activities. In addition, the demand from outside for the scholarly work produced by university faculty members will increase. In this paper, the conceptual content of access will be discussed, and at the same time the Ankara University Open Access Platform one of the first of its kind to be established in a university in Turkey, will be described.

Giriş: Açık erişim olgusu ve gelişimi:

Bilginin kamuoyuna özgürce dağıtımı için kusursuz bir kanal olan internet, bilimsel çalışmaların yayımı için de bulunmaz fırsatlar yaratmıştır. Bilim, toplumsal olma özelliği nedeniyle her zaman bilginin paylaşımı ve eleştiriye açık olması ülküsüne sahip olmuştur (Björk, 2004). Bilginin hızlı artışı, bilgi erişimde yaşanan güçlükler ve bilgiye sahip olmanın maliyetinin giderek artması bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi yanında farklı kavramların da doğmasına neden olmuştur. Bu kavramlardan biri de son yıllarda, önemli bir gelişme olarak görülen açık erişimdir. Ancak, her yeni girişimde olduğu gibi internetin sağladığı kolaylıkları ve bilimin özelliklerini birleştiren “açık erişim” kavramının ortaya çıkması için de bazı tetikleyiciler gerekmiştir. Suber(2003) tarafından bilimsel iletişimin önündeki engel olarak tanımlanan, yasal ve teknolojik engellerle dergilere getirilen kullanım sınırlaması olarak ifade edilen “izin krizi” ve yüksek fiyatlı dergilere erişim sınırlamasını ifade eden “fiyatlandırma krizi” açık erişim çalışmalarının gündeme gelmesini sağlayan tetikleyiciler olmuştur. Bireyleri, kütüphaneleri ve kurumları “fiyatlandırma krizi” ile karşı karşıya getiren olgu geleneksel basılı ve elektronik bilimsel dergilerin abonelik fiyatlarının sürekli artması ve bilimsel çalışmayı yapan yazarların kendi çalışmalarını edinmek için para ödemek zorunda bırakılmalarıdır. Basılı aboneliğe dayalı modellerde karşı karşıya gelinen bir diğer sınırlama ise yayınlanma ve teslim tarihi arasındaki farktır ve araştırma sonuçlarının topluma geç yayılması ile sonuçlanır. “İzin krizi” ise kütüphanelerin yüksek bedeller ödeyerek sahip oldukları dergilerin kullanımını sınırlandıran ve her geçen gün artan yasal ve teknolojik engeller yüzünden ortaya çıkmıştır. Yasal engeller telif hakları kanunundan ve lisans anlaşmalarından doğmaktadır. Teknolojik engeller ise bir eserin belli bir ortamda, belli bir sayıda ya da belli bir tarihe kadar kullanılmasını sağlayan “sayısal hak yönetimi”nden kaynaklanmaktadır(Suber, 2003; McCulloch, 337: 2006).

Bilimsel yayınlara açık erişim düşüncesi ilk kez Stevan Harnad tarafından 1994 yılında bir tartışma listesine gönderilen bir mesajla dile getirilmiştir. Mesajda “açık erişim terimi” kullanılmamış ancak kar amacı gütmeyen sadece bilime katkıda bulunmak için yazıların ftp arşivlerinde veya web sitelerinde herkesin

erişimine açılması önerilmiştir. Açık erişim kavramının tüm yönleri ile ele alınması ve bir sistematığe oturtulması için ilk çalışma 2002 yılında Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi’nin yayımlanmasıyla başlamıştır. Daha sonra Bethesda ve Berlin’de yapılan toplantılarda da açık erişim konusu ele alınmış, birbirini tamamlar nitelikteki bildirilerle kavram detaylı şekilde tanımlanmış ve açık erişimin geliştirilmesi için yapılması gerekenler üzerinde çalışılmıştır (Kayaoğlu, 2006: 33–36).

Açık erişimin temelinde bilimsel yazına ücretsiz ve sınırsız erişimin sağlanması fikri yatmaktadır. Açık erişim kavramı farklı kişiler/gruplar tarafından farklı vurgularla tanımlanmaktadır¹. Bu vurgulardan en önemlisi hiçbir ücret talep edilmeden ve hiçbir sınırlama getirilmeden, erişime açılan bilimsel makalelerin yazarlarına, “doğru ve eksiksiz atıf yapmak koşuluyla kullanım, çoğaltım ve dağıtım” dır. Açık erişimin iki önemli dinamiğinden birinin internet, diğerinin de telif hakkı sahibinin izni olduğu göz önünde bulundurulduğunda, açık erişime destek ve imkân veren yazarların haklarının korunmasının önemi de daha net ortaya çıkmaktadır.

Açık erişim iki biçimde mümkündür:

1. Açık erişim araçlarını (açık kaynak yazılımları) kullanarak oluşturulan açık erişim dergiler
2. Kendi kendine arşivleme (self-archiving)
Kendi kendine arşivleme de aşağıdaki dört biçimde karşımıza çıkmaktadır.
 - a. Açık arşivler (open archives)
 - b. Kurumsal arşivler (institutional repositories)
 - c. Konusal arşivler (area specific archives)
 - d. Yazarların kendi web sayfalarındaki çalışmalar (Björk, 2004; Holt, 2006)

¹ Daha kapsamlı açık erişim tanımları için Budapeşte Açık Erişim Girişimi (<http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>), Açık erişim Yayıncılığı Üzerine Bethesda Girişimi (<http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>) ve Fen ve İnsan Bilimlerindeki Bilgiye Açık Erişim Üzerine Berlin Bildirgesi’nden(<http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>) faydalanılabilir.

Açık erişimin yararları:

Yapılan çalışmalarda açık arşivin akademisyenler, araştırmacılar, okuyucular, kütüphaneler ve kurumlar için çok sayıda faydası olduğu ortaya çıkmıştır (McCulloch, 2006: 339). Bunları şu şekilde sırlamak mümkündür:

- Araştırma sonuçları daha çok kişiye ulaşmaktadır.
- Atıf oranları yükselmektedir.
- Dergilerin etki faktörleri artmaktadır.
- Güvenilir, doğru üst veri bilgisi sağlamaktadır.
- Uzun süreli koruma sağlamaktadır.
- Bilimsel iletişimi güçlendirmektedir.
- Bilgiye erişim yolları çeşitlenmektedir.
- Dergi fiyatlarındaki dengenin korunması sağlanmaktadır.
- Farklı dillerdeki bilimsel bilgi paylaşılabilmektedir.
- Kültürel mirasın korunmasına katkı sağlanmaktadır.

Açık Erişimin Sorunları:

Yukarıda belirtilen yararlarına karşın yaşanan deneyimler göstermiştir ki açık erişimin birtakım problemleri de vardır. Björk(2004) açık erişim ile ilgili ele alınması gereken problemleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Yasal yapı
- Bilgi teknolojileri – alt yapı
- İşletme modelleri
- Dizinleme hizmetleri ve standartlar
- Akademik Ödül Sistemi
- Pazarlama ve Kritik Kitle.

2006 yılında McCulloch(2006: 339) da açık erişimin önündeki engelleri sıralarken, benzer konuların altını çizmiştir. Yazar, tıpkı Björk gibi açık erişim yayıncılarını etkileyen işletme modellerine ve maliyetlerine vurgu yapmıştır. Açık erişimin tam olarak yayılması için, akademik iletişimin bugünün sayısal teknolojileri çizgisinde gelişmesini ve ilerlemesini sağlayacak uygun, yaygın bir işletme modeli gerektiğini belirtmiştir.

McCulloch(2006: 340) tarafından belirlenen bir diğer problemde Björk'ün 'Yasal Yapı' maddesi

altında lisans anlaşmaları ile birlikte ele aldığı telif haklarıdır. McCulloch, telif hakları ile ilgili sorunların basılı yayıncılıkta olduğu gibi elektronik yayıncılıkta da somut bir engel olarak karşımıza çıktığını belirtmiştir. Çalışmada değinilen bir başka problem de yayınların versiyonlarının kontrolüdür. McCulloch, yazarların makalelerinin düzeltilmiş son halini yayınladıklarından emin olunması gerektiğinin altını çizmiş, ancak bunun kontrolünün çok kolay olmadığını belirtmiştir.

McCulloch, ayrıca makalesinde yazarların açık erişim konusundaki düşüncelerinin açık erişim ile ilgili bilgilerine göre değiştiğini ifade etmiştir. Aynı makalede yer verilen 2005 tarihli bir araştırma ile de bu ifade desteklenmiştir (Nicholas, Huntington, Rowlands:2005). Nicholas ve arkadaşları tarafından yapılan bu çalışmada açık erişimli dergilerde makalesi yayınlanan ve kendini açık erişim hareketine adanmış kişilerin, açık erişimli dergilerde yüksek kalitedeki makalelerin basıldığına inandıkları; aynı zamanda makalenin iyi dizinlendiğini ve arşivlendiğini düşündükleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte açık erişimli bir dergide makalesi yayımlanmış, ama açık erişim hareketinden bağımsız yazarların açık erişimli dergileri; dizinlemesi zayıf, yüksek maliyetli ve kariyeri çok az destekleyen geçici bir yayın türü olarak gördükleri belirtilmiştir(McCulloch, 2006:339).

2004 yılında dergi yayıncılığının mevcut durumunun, açık erişim sorunları konusunda yazarların görüş ve algılarının araştırıldığı bir diğer çalışmada da uluslararası bulgular değerlendirilmiştir. 97 farklı ülkeden 3,787 kişi üzerinde yapılan araştırmada yazarların açık erişim ve kurumsal arşivler ile ilgili görüşleri alınmıştır. Anket gönderilen yazarlar dünyadaki 8000 yüksek kaliteli, hakemli dergide yayın yapmış kişiler arasından seçilmiştir. (Rowland, Nicholas ve Huntington, 2004:262). Bu çalışma sonucunda ankete katılanların %21'i bilimsel materyalleri kurumsal arşivde depoladığını, %55'i gelecekte depolamayı düşündüğünü, %15'i depolamadığını ve depolamak niyetinde olmadığını belirtmiştir (Rowland, Nicholas ve Huntington, 2004: 268). Ankete katılanların açık erişim konusundaki bilgi düzeyleri ile ilgili sorulara da katılımcıların %34'ü açık erişimli dergiler hakkında hiç birşey bilmediğini, %48'i az bilgi sahibi olduklarını belirtmiştir. Ankete katılan yazarların sadece %11 gibi az kısmının ise açık erişim ortamında yayın yapma tecrübesi

olduğu ortaya çıkmıştır (Rowland, Nicholas ve Huntington, 2004:269).

Swan ve Brown tarafından gerçekleştirilen başka bir anket çalışması ise, yazarların zihninde açık erişim ile ilgili kalite kontrolü, kariyer destekleme, telif hakları ve bilim kurumlarının yayıncılık etkinliklerine zarar verme kaygıları taşıdıklarını göstermiştir. Bu kaygılara karşın makalesini bir kez açık erişimli dergide yayınlamış yazarların %71'inin bu uygulamaya devam edecekleri ve açık erişimin etki değeri oranlarını yükselttiğine inandıkları ortaya çıkmıştır (Swan & Brown, 2004:36; Kayaoğlu, 2006: 37).

Swan ve Brown (2005) tarafından yapılan diğer bir çalışmada ise akademik araştırmacıların %81'inin işverenleri (araştırma kurumları, üniversiteler) tarafından zorunlu tutulmaları halinde yayımlanmış makalelerini kurumsal arşivlerde depolama zorunluluğuna isteyerek uyacakları belirtilmiştir.

Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, açık arşiv çalışmalarını ürettikleri bilimsel yayınlarla desteklemesi beklenen yazarların, açık erişim konusundaki bilgi eksiklikleri bu konudaki çalışmaları olumsuz etkilemektedir. Bu eksikliğin giderilmesi için yazarların açık erişim konusunda bilgilendirilmeleri önem taşımaktadır. Bu nedenle açık erişimin önündeki engeller arasında “açık erişim konusunda farkındalık yaratma” ya da “yazarların bilgilendirilmesi” maddesine de mutlaka yer verilmesi gerekmektedir.

Dünyadaki son gelişmeler:

Açık arşiv konusunda son yıllarda dünyadaki önemli gelişmelerden söz edilebilir. Açık arşiv ve açık erişim konusundaki gelişmeleri <http://acikerisim.blogspot.com> adresinden güncel olarak incelemek mümkündür. Ocak 2008 tarihi itibari ile önemli gördüğümüz bazı gelişmeleri sizlerle paylaşmakta yarar görüyoruz.

Bu konudaki önemli gelişmelerden biri kamu fonlarıyla yapılan araştırmaların sonuçlarının açık erişimli olarak arşivlenmesi konusunda ABD, Avusturya gibi ülkelerde gerçekleştirilen yasa tasarısı hazırlanması girişimleri ile ilgilidir. Bu konuda ilk somut adım 2007'nin son günlerinde Amerikan Ulusal Sağlık Enstitüsü yayınlarının açık erişimini zorunlu kılan yasanın

parlamentonun onayını almasıyla Amerika Birleşik Devletlerinde atılmıştır.

Diğer bir gelişme ise, açık erişimli dergilerde yayın yapan yazarları yakından ilgilendiren SPARC girişimidir. SPARC (The Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition: Bilimsel Yayıncılık ve Akademik Kaynaklar Koalisyonu), yazarların makalelerini yayınladıkları dergi yayıncısı ile yaptıkları lisans anlaşması ile kendilerine getirilen kısıtlamaları (sınıfta kullanmak, web sayfasında yayınlamak, istediği kişiye göndermek, açık arşive koymak, vb.) önlemek için Creative Commons ve Science Commons ile iş birliği yaparak SPARC Author Addendum'u geliştirmiştir. Bu doküman sayesinde yazarların haklarını tamamen yayıncıya devretmemesi konusunda ciddi bir adım atılmıştır. Böylece SPARC tarafından hazırlanan bu dokümanı doldurduktan sonra kendisine sunulan lisans anlaşmasına ekleyerek yayıncıya sunan yazarın yayım ve çoğaltım hakkının kendisinde kalmasını garantileyecek bir anlaşmanın geçerli kılması sağlanabilecektir.

Açık erişim konusunda alanımızla ilgili sevindirici ve teşvik edici gelişmelerden de söz edilebilir. Bunlardan biri Ulrich'deki kütüphanecilik konu alanına düşen 246 akademik başlığa dayanılarak elde edilen bilgilere göre Kütüphanecilik ve Enformasyon Bilimi alanındaki dergilerin %30'unun açık erişimli olmasıdır. DOAJ (Directory of Open Access Journals: Açık Erişimli Dergiler Rehberi)'da şu an kütüphanecilik konusunda 75 başlık yer almaktadır. Bu konudaki önemli bir diğer gelişme de E-Lis (e-Prints in Library and Information Science: Kütüphane ve Enformasyon Biliminde E-Baskılar)'teki yayın sayısının sürekli artışıdır. Kütüphanecilik ve enformasyon bilimleri alanında dokümanları bir araya getiren ücretsiz erişilebilir uluslararası açık arşiv olan E-lis'de Şubat 2008 itibari ile yaklaşık 84 ülkeden 7300 kayıt yer alırken Türkiye'den girilen yayın sayısı 250'ye ulaşmıştır (<http://eprints.rclis.org/view/countries/TR-.html>).

Ülkemizi ilgilendiren bir diğer gelişme de, kurumsal ve konusal açık arşivleri indeksleyen OpenDOAR'da arşiv sayısının 1000'e ulaşmasıdır. OpenDOAR'da Türkiye'den kayıtlı iki arşiv yer almaktadır. Kayıtlı arşivlerin ülkelere ve içeriklere, türlerine, kullanılan yazılım vb. göre verilerini de

<http://www.opendoar.org/countrylist.php?cContinent=Asia> adresinde görmek mümkündür.

Ayrıca, kurumsal açık arşiv kurma konusunda yayınlanan pek çok rehber, rapor vb web üzerinden erişime açılmıştır. Bunlara örnek olarak:

- Avustralya üniversite kütüphaneleri arasında kurumsal arşiv kurma projesi olan RUBRIC Projesi'nin sonucunda geliştirilen kapsamlı rehber: [RUBRIC Toolkit](#).
- Kurumsal açık arşiv kurma konusunda kapsamlı bir rehber olan Alfa Network Babel Kütüphanesi Projesi sonucunda oluşturulan ve üniversiteler ve yüksek öğretim kurumlarında kurumsal arşiv oluşturma üzerine rehber: "[Guidelines for the creation of institutional repositories at universities and higher education institutions](#)" yayımlandı.
- 27 Avrupa Birliği ülkesindeki karşılıklı işlerliğe dayalı açık arşiv çalışmaları raporu: [Inventory study into the present type and level of OAI compliant Digital Repository activities in the EU](#).
- Dijital arşivlerle ilgili güncel sorunlar konusunda bir rehber: [A DRIVER's Guide to European Repositories: Five studies of important Digital Repository related issues and good practices](#)
- Dijital arşivler ile ilgili hizmetlerinde standartlarla ilgili rapor: [The Investigative Study of Standards for Digital Repositories and Related Services](#) gösterilebilir.

Türkiye'deki Durum: Türkiye'de açık erişim kavramı ilk olarak dar bir çerçevede tartışılmaya başlanmıştır. 1999 yılı sonunda kurulan ANKOS 2001 yılında SPARC'ı desteklemeye başlamış ve daha sonra SPARC yürütme kurulunun üyelerinden biri olmuştur. ANKOS'un üniversite kütüphanelerine önemli yansımalarından biri de açık erişim kavramının üniversitelerde yeşermesi olmuştur. İlk bilimsel sunu 2002 yılında yapılan toplantıda ANKOS Başkanı tarafından "Kurumsal Arşivler" adıyla sunulmuştur². Açık erişim ya da kurumsal arşiv kavramının ilk ulusal çalışmaları

ise 2005 yılının başlarında üniversitelerde konuşulmaya başlanmış ve açık erişim faaliyetleri 2005 yılı sonunda hız kazanmıştır. Ulusal toplantılarda açık erişim ve kurumsal arşiv oturumları düzenlenmiştir³. Bu toplantılarda Türkiye'de açık erişim hareketinin ve kurumsal arşiv uygulamalarının birlik içinde yürütülmesi amacı ile Açık Erişim için Ulusal Politika oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla yapılan ulusal toplantı sonunda "Açık Erişim Bildirgesi" oluşturulmuştur (<http://ab.org.tr/ab06/AB2006-bildirge.html>). Düzenlenen bilimsel toplantılar ve hazırlanan bildirgenin yayınlanmasından sonra alınan kararların ilk somut örneği "Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler Danışma Kurulu"nun oluşturulmasıyla yaşanmıştır.

Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler Danışma Kurulu: Kurulun amacı web sayfasında şu şekilde belirtilmiştir: "Politika belirleyiciler, üniversiteler, kütüphaneler, araştırma kurumları ve ilgili diğer tüm kurum ve kuruluşlar; bilimsel yayınlara açık erişimin önemi konusunda bilgilendirmek, bilinçlendirmek, ülkemizde açık erişim kültürünün geliştirilmesi, ulusal politikaların oluşturulması ve açık erişim arşivlerinin ülke genelinde yaygınlaştırılması için paydaşlarla ortaklaşa çalışmalar yürütmek; açık erişim ile ilgili proje ve girişimlerde yol gösterici faaliyetlerde bulunmak". Kurul, Paydaşlar ve yürütücü ile birlikte birkaç toplantı yapmış ve bir web sayfası oluşturmuştur (<http://www.acikerisim.org.tr/>). Ancak çalışmalar şu anda durmuş durumdadır.

ANKOS Açık Erişim ve Kurumsal Arşiv Çalışmaları Grubu: 2006 yılında kurulan çalışma grubu çalışmalarını iki yıla yakın sürdürmüştür. Grubun misyonu: "Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler konusunda Türkiye'de bilgi profesyonelleri arasında farkındalık yaratmak, ilgili uygulamalarda ANKOS-bilgi profesyoneli -araştırmacı işbirliğini sağlamak, yurt içi ve yurt dışında bu konuda faaliyet gösteren kurumlar ile işbirliği içinde çalışmak" olarak belirlenmiştir. <http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/index.html>.

² B. Karasözen, (2002), "Kurumsal Arşivler", Elektronik Gelişmeler Işığında Araştırma Kütüphaneleri Sempozyumu, 24-26 Ekim 2002, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu: Bildiriler. Ankara: Ankara Üniversitesi.

³ 9-11 Aralık 2005 tarihinde İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi'nde gerçekleştirilen X. Türkiye'de İnternet Konferansı. 9-11 Şubat 2006 tarihinde Denizli Pamukkale Üniversitesi'nde düzenlenen Bilgi Teknolojileri Kongresi IV. Akademik Bilişim 2006.

Bu misyon doğrultusunda grup: Açık erişim sözlüğü, açık erişim broşürü, kurumsal arşiv oluşturma rehberi, ücretsiz açık arşiv yazılımları, telif hakları ile ilgili bilgileri hem web sayfalarından erişime açmış, hem de katıldıkları toplantılarda sunumlar yaparak açık erişim ve kurumsal arşivler konusunda bir farkındalık yaratma çabasını sürdürmüştür.

Açık arşiv konusunda mesleğimizin sivil toplum örgütleri de üzerlerine düşeni yaparak yayın organları olan Türk Kütüphaneciliği ve Bilgi Dünyası dergilerinin tüm arşivini açık erişime açarak mesleki alandaki önderliklerini sürdürmüşlerdir.

Bazı devlet ve özel üniversitelerimiz de açık arşiv konusunda kendi araştırmacılarına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Ancak ülkemizden iki üniversitesi (Ankara ve Gazi) uluslararası olma özelliğini de taşıyan kurumsal arşivlerini oluşturmuşlardır(<http://www.opendoar.org/find.php?clID=217&title=Turkey>).

Ankara Üniversitesi Açık Erişim Platformu:

Ankara Üniversitesi, açık arşiv girişimine 2001 yılında akademisyenlerinin bilimsel çalışmalarının yer aldığı basılı dergilerin elektronik kopyalarını web sayfası üzerinde tam metin hizmete açarak başlamıştır (<http://www.ankara.edu.tr/kutuphane/Yayinlar/dergi.htm>). Ayrıca 2000 yılından sonra yapılan lisansüstü tezler de yazarlarının izin verdikleri ölçüde pdf ortamında tam metin olarak erişime açılmıştır. (<http://papius.ankara.edu.tr/tez/tezlerana.htm>)

Ancak bunların sadece görüntü olarak yer alması erişimde tarama olanaklarının bulunmaması ve üniversitemiz öğretim üyeleri tarafından üretilen diğer bilimsel çalışmaların da açık erişime açılması amacıyla 2005 yılı başında açık arşiv projesi oluşturulmuştur. Bu amaçla Öğretim elemanlarının ürettikleri bilimsel bilgiye kolay erişimi sağlayan ve web'e dayalı bir yapıya sahip uygun yazılım seçilmiştir. Kurumsal ihtiyaçları karşılayacak nitelikte özel bir program olan yazılım MySQL tabanlı PHP üzerine inşa edilen program sadece açık arşivin amaçları için kullanılan sunuculara yüklenmiştir. Sisteme girilecek verilerin formatında herhangi bir

sınırlama olmamasına rağmen, PDF ve HTML formatlarında dosyalar kolay kullanımı sağlamak, kopyalamayı ve yasadışı kullanımı önlemek amacıyla tercih edilmektedir.

Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı(KDDDB) sayfası üzerinden daha önceden elektronik olarak erişime açılan araştırma raporları ve lisansüstü tezler açık arşiv sistemine dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra akademisyenlere kendi çalışmalarını açık arşive kaydetme olanağı verilmiştir. Buna ek olarak üniversite yönetim kurulu üniversitemiz akademisyenlerinin üniversitemiz tarafından yayınlanan akademik hakemli dergilerde yer alan makalelerinin ve hakem denetiminden geçmiş makalelerin açık arşivde yer almasına karar vermiştir. Bu karardan sonra Dergilerde yer alan üniversitemiz öğretim üyelerinin makaleleri KDDDB tarafından sisteme eklenmektedir.

Veri tabanında yukarıdaki faaliyet alanları içinde düzenlenmiş materyallere yazar adı, başlık, anahtar kelime ve tam metin indeks terimleri gibi farklı erişim uçlarından erişim sağlanmaktadır. Metadata için zorunlu olan öğelerinin kapsanması sağlanarak sabit değerler olan ve DC formları aracılığıyla otomatik olarak üretilen yayıncı ve metadata hakları ve yazarın girdisini isteyen, başlık, yazar/yazı yazar kimse, konu, oluşturulma tarihi, değiştirilme tarihi, URL, dil, tür ve format bilgileri oluşturulmuştur. Bu yolla, OAI-PMH(Open Archives Initiative Protocol Metadata Harvesting) protokolünün kriterlerini karşılamak için geliştirilen Ankara Üniversitesi açık arşivi, OAI'ye kaydedilmiştir. Arşivin OAI-PMH protokolüne uygunluğu sağlanmıştır. Üniversitemiz DOI numarası almak için gerekli girişimleri yapmış ve DOI prefix numarasını almıştır.(10.1501) Açık arşive girilen tüm yayınlar otomatik olarak DOI numarası alacak ve tarama bu numaradan da yapılacaktır. Açık Arşiv DOAR, Google Scholar'da taranmaktadır. Michigan Üniversitesi'nin oluşturduğu ve açık arşivler için önemli bir tarama motoru olan OAISTER'de taranması için kayıt işlemleri sürmektedir.

2008 Şubat ayı itibarı ile Ankara Üniversitesi açık arşivinde yer alan materyal sayısı tablo 1'de verilmiştir.

Üniversitemiz 2007 yılı haziran ayında açık erişimin bir başka boyutunu daha başlatmış ve açık ders malzemeleri platformunu oluşturmuştur.

Açık Ders Malzemeleri Girişimi ve Ulusal Açık Ders Malzemeleri Konsorsiyumu:

Açık kaynak yöntemlerinin enformasyon teknolojileri ile birlikte uygulanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan bir diğer gelişimde öğretim kaynaklarının internet üzerinden aktarımı olan Açık Ders Malzemeleri (OpenCourseWare) dir.

OpenCourseWare uygulamasını ilk başlatan Massachusetts Institute of Technology (MIT)'dir. MIT 2000 yılından beri Açık ders Malzemeleri Projesini yürütmektedir. Şu anda MIT de <http://ocw.mit.edu/index.html> 36 farklı disiplinde yaklaşık 1700'e yakın dersin eğitim malzemesi(ders notları, sınav soruları, video gösterimleri gibi) herkesin kullanımına sunulmaktadır. Açık erişime sunulan dokümanların kopyalanması, çoğaltılması ve bastırılması için de bir ücret talep edilmemektedir. MIT'nin bu girişiminden sonra Çin, Japonya, İspanya gibi pek çok ülke, benzer projeler yürütmeye başlanmıştır. Bu ülkelerde ders malzemeleri MIT derslerinin çevrilmesi veya yeni ders malzemelerin hazırlanması yoluyla oluşturulmaktadır(http://www.tuba.gov.tr/habergoster.php?haber=bdhaber_25).

Dünya çapında uygulanmaya başlanan bu çalışmalar ülkemizde de Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından 2006 yılında, Açık Ders Malzemeleri Projesi adı ile başlatılması kararı alınmıştır. Bu karardan hemen sonra, 19 Ekim 2006 tarihinde Üniversite rektörlerine Proje konusunda ve dünya çapındaki benzer uygulamalar hakkında bilgi sunulmuştur.

Üniversitelere aracılık yapan TÜBA, bu girişiminin ardından, 24 üniversite, YÖK, DPT ve Ulakbim temsilcilerini bir araya getirmiştir. Toplantı sonunda bu proje için oluşturulacak alt yapının ülke için yararlı ve gerekli olduğu, incelenen projelerde yer olan derslerin uygun olanlarının Türkçeye çevrilmesi, çalışmalara MIT kapsamındaki derslerden başlanması ve gerekli hallerde uyarlamaların yapılması, gibi konularda fikir birliğine varılmıştır (http://uadmk.ulakbim.gov.tr/materials/rapor_30.03.07.doc).

25.05.2007 tarihinde 45 üniversitenin temsil edildiği Genel Kurul Toplantısında konsorsiyum protokolü imzalanarak "Ulusal Açık Ders Malzemeleri Konsorsiyumu" kurulmuş ve Yürütme Kurulu oluşturulmuştur.

Yürütme Kurulu toplantılarında konsorsiyumun kuruluş aşamasında kararlaştırılan çeviri ve uyarlama çalışmalarından önce ulusal ders malzemelerinin oluşturulması ve var olanların hizmete sunulması için gerekli teknik destek sağlanarak Ulakbim tarafından oluşturulacak bir web ara yüzü üzerinden hizmete sunulması ve yeni geliştirilecek ders malzemelerinin TÜBİTAK tarafından projede bazında desteklenmesi kabul edilmiştir.

Başlangıç aşamasında ulusal alt yapı oluşuncaya kadar ve diğer üniversitelere örnek oluşturmak amacıyla Konsorsiyum Yürütme Kurulu üyesi üniversitelerden Ankara, Orta Doğu Teknik ve Anadolu Üniversitesi kendi web sayfalarında deneme amaçlı ders materyalleri koyarak girişimi somutlaştırmışlardır.

Üniversitemiz ilk olarak oluşturduğu sunucu üzerine eduCommons programını kurarak 7 adet dersi deneme amaçlı kullanıma açmıştır. <http://ocwankuzem.ankara.edu.tr/eduCommons/> Önümüzdeki dönemde üniversitemiz öğretim üyeleri arasında farkındalık yaratmak ve üniversitemiz yönetimini bilgilendirmek amacı ile senatoda bir sunum yapılacak ve üniversitemiz öğretim üyelerinin çeşitli düzey ve formatta kendi web sayfalarında olduğunu düşündüğümüz ders materyallerinin tesbiti için bir envanter çalışması yapılacaktır. Bu envanter çalışması sonucunda destek veren öğretim üyelerinin dersleri konsorsiyumun belirlediği düzey ve formata uydurularak açık erişime açılacaktır. Bununla birlikte öğretim üyelerine teknik destek sağlamak amacı ile Üniversite yönetimi tarafından "öğrenme materyalleri teknik destek ofisi"nin kurulması için bilgilendirme çalışmaları sürdürülecektir.

Sonuç

Dünyada basılı dergi fiyatlarındaki hızlı artış ve yayıncılıkta kendisini gösteren tekelin kırılması amacının da etkisiyle açık erişim sistemi gelişmiştir. Ülkemizde de açık erişim ve kurumsal açık arşivler konusunda son yıllarda önemli gelişmeler gözlenmektedir. Bu gelişimin başından beri yer alan ve bu konudaki çalışmalara rehberlik etmeye çalışan Ankara Üniversitesi Açık arşivi oluşturulmaya başlandığından bu yana geçen süre içinde önemli mesafe kaydetmiştir. Sistem bugünkü haliyle metadatayı destekleyen ve uluslararası standartları destekleyen herhangi bir açık kodlu yazılımın tüm özelliklerine

sahiptir. Bununla birlikte, açık arşiv sistemi içinde kendi çalışmalarına yer vermeyen çok sayıda akademisyen vardır. Dünya çapındaki gelişmeler göz önüne alındığında, yazarların %71'inin çalışmalarını hiçbir açık arşiv içinde yayınlamadığı, açık arşiv çalışmalarından

habersiz olduğu açıktır. Bu alanda Ankara Üniversitesi Açık Arşivi, açık arşiv alanındaki liderlerden biri olarak önemli bir yol kat etmiştir. Bundan sonra yapılması gereken, açık arşivin tanıtımı için faaliyet göstererek akademisyenlerin açık arşiv çalışmalarına katılımını arttırmaktır

Kaynakça

- ANKOS, "Bilimsel bilgiye açık erişim", Çevrimiçi elektronik adres <http://eprints.rclis.org/archive/00001027/01/acrl.htm> [27.11.2007'de erişildi]
- Björk, B-C., (2004), "Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change?", **Information Research**, 9(2), paper 170. Çevrimiçi elektronik adres: <http://InformationR.net/ir/9-2/paper170.html> [28.12.2007'de erişildi]
- Dilek-Kayaoğlu, H., (2006), "Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı", **Türk Kütüphaneciliği**, 20 (1), 29-60.
- Holt, İ., (2006), Uluslararası bir açık arşiv: E-LIS Eprints i Library and Information Science, Bilgi Teknolojileri Kongresi IV Akademik Bilişim 2006, Pamukkale Üniversitesi. Sunum.Çevrimiçi elektronikadres: http://eprints.rclis.org/archive/00005684/01/AB06_4Feb06.ppt [07.01.2008'de erişildi]
- McCulloch, E., (2006), "Digital directions taking stock of open access: progress and issues", **Library Review**, Vol.55, No.6, 337–343.
- Nicholas, D., Huntington, P. and Rowlands, I. (2005). "Open Access journal publishing: the views of some of the world's senior authors" *Journal of Documentation*, 61(4), 497-519.
- Rowlands, I., Nicholas, D., Huntington, P., (2004), "Scholarly communication in the digital environment: What do authors want?", **Learned Publishing**, 17, 261–273.
- Suber, P. (2003), "Removing the barriers to research: an introduction to open access for librarians", Çevrimiçi elektronik adres: <http://eprints.rclis.org/archive/00001027/01/acrl.htm> [17.12.2007'te erişildi]
- Swan, A.P., Brown, S.N., (2004). **JISC/OSI journal authors survey report**. Truro, UK: Key Perspectives Ltd. Çevrimiçi elektronikadres: http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/JISCOAreport1.pdf [10.01.2008'de erişildi]
- Swan, A., Brown, S., (2005), **Open access self-archiving: An author study. (Technical Report)**. Cornwall, UK: Key Perspectives, Inc. Çevrimiçi elektronik adres: <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/10999/01/jisc2.pdf> [03.12.2007'de erişildi]

Tablo:1 Ankara Üniversitesi arşivinde yer alan yayınların türlerine göre dağılımı

	2000 ÖNCESİ	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	TOPLAM
Yayınlanmış Makale	315	14	42	129	159	115	159	83	16	1032
Yayınlanmış Bildiri	6	0	3	2	0	9	4	1	1	26
Yayınlanmamış Bildiri	1	0	0	1	2	3	3	5	1	16
Basılmamış Konferans Metni	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3
Kitap içinde Bölüm	2	0	2	2	2	7	1	1	1	18
Ders Notları	6	0	0	0	0	0	0	3	0	9
Proje Raporları	0	4	13	34	53	60	70	62	21	317
Tez	3	1	2	8	171	276	236	237	160	1094
TOPLAM	333	19	62	176	387	470	473	395	200	2515